

Akademik prof. dr DUŠAN ČALIC

TEHNIČKI PROGRES, NOVA PROIZVODNJA I ZAPOŠLJAVANJE

Čovjek, pripadnik jedine biološke vrste u prirodi, svijesno, sa ciljem proizvodi, vrši razmjenu između sebe i prirode, prvenstveno zato da bi što potpunije ovladao uslovima svoga življenja. Kroz rad, čovjek traži sigurnost življenja, sigurnost opstanka. Sigurnost opstanka i življenja, i za čovjeka je viši kvalitet borbe za opstanak. Taj viši kvalitet mu pruža rad. Rad mu pruža ne samo viši stepen sigurnosti življenja, nego i omogućuje jačanje njegovih snaga u odnosu na prirodu. Rad čovjeku osigurava progres i napredak u svakom pogledu.

Sam pojam rada, te bitne pretpostavke opstanka i uslova razvoja ljudskog društva, u sebi sadrži i kategoriju tehnike i tehnologije.

Preko uloge rada u razvoju društva, i sama tehnika i tehnologija dobija izvanredan značaj.

Ali i tehnika i tehnologija su i društvene kategorije. One nalaze poticaj svome razvoju u potrebama društva, razvijaju se prema mogućnostima koje njihovu razvoju društvo može pružiti. Dostignuća u razvoju tehnike, opet služe društvu. Ali, tehnika je još u jednom smislu društvena kategorija. Ona je u službi datih društvenih odnosa s jedne strane, i utječe na promjenu istih društvenih odnosa s druge strane.

Marks je predviđao, kao što se zna, da će najrazvijenije kapitalističke zemlje prve krenuti putem socijalizma, čime problem nezaposlenosti nestaje. Kao što znamo, tok historije je krenuo drugim pravcem. Putem socijalizma su krenule manje razvijene zemlje. Put u socijalizmu u tim zemljama vodi kroz industrijalizaciju. Svaka industrijalizacija ujedno znači i izmjenu socijalne strukture zemlje. Industrijalizacija manje razvijenih zemalja znači i transfer radno sposobnih iz poljoprivrede u prvom redu za potrebe razvoja industrije. Industrijalizacija traži viši stepen preporcionalnosti kako unutar ekonomije (privrednih oblasti i grana), tako i unutar svih segmenta društva. Razvoj društva traži stalno uspostavljanje i narušavanje gornjih proporcionalnosti, što obuhvaća i odgovarajuću pro-

porcionalnost u strukturi zaposlenih. Da bi se takva proporcionalnost osigurala kao stalni dinamički proces, nužna je i društvena politika zapošljavanja. Ona mora biti dugoročna i planska za čitavu zemlju. To podrazumijeva i da korespondira zakonitostima razvoja društva, to jest da je naučno osnovana. Pogledajmo koliko je tim zahtjevima odgovarala politika zapošljavanja u SFRJ do danas, i to iz aspekta razvoja tehnike i tehnologije.

Politiku industrijalizacije smo formulisali u prvom petogodišnjem planu za period 1947—1952. godine. Plan je značio i izgradnju savremene tehničke osnove ukupne privrede. On je predstavljao i konkretan put tehničkog progressa. To je period revolucionarnog etatizma, kao metode privrednog razvoja, a po suštini je to bio ekstenzivni razvoj privrede. Iz aspekta strukture zaposlenih, to je period naglog transfera stanovništva iz poljoprivrede u van poljoprivredne djelatnosti — prvenstveno u industriju. U tom periodu broj poljoprivrednog stanovništva je opadao godišnje prosječno za 160.000 lica. Iako je u Jugoslaviji prije drugog svjetskog rata u poljoprivredi živjelo oko 30% radno sposobnih stanovnika kao agrarna prenaseljenost, ipak je poslije 1945. godine broj poljoprivrednog stanovništva stalno opadao. U ukupnom stanovništvu Jugoslavije 1939. godine, poljoprivredno stanovništvo je iznosilo oko 75%, a 1948. godine 66,8%, 1953. godine 60,9%, 1961. godine 50,6%, 1971. godine 37%, a 1980. godine se procjenjuje da ga ima oko 25%. U isto vrijeme nepoljoprivredno stanovništvo raste od 32,8% na oko 75%. U razdoblju 1948 do 1980. godine u našoj zemlji se otvara prosječno godišnje oko 135.000 novih radnih mjesta, tako da je u navedenom razdoblju otvoreno 4,340.000 novih radnih mjesta. Broj zaposlenih je rastao godišnje po prosječnoj stopi od 4,3%, istina diferencirano od godine do godine. Prvih poslijeratnih godina transfer radne snage iz poljoprivrede je lako tekao. Novoizgrađeni industrijski objekti su čekali novu radnu snagu, a poljoprivreda se oslobađala viška radne snage, koji je stalno postojao i zbog sve brojnije primene mehanizacije u poljoprivredi. Proces smanjenja poljoprivrednog stanovništva kod nas se i dalje odvija. No, kasnijih godina taj proces se odvija sa sve većim potresima i problemima. Položaj zaposlenih u društvenom sektoru je društveno daleko povoljniji nego individualnih poljoprivrednika. U prvom redu zbog daleko veće životne sigurnosti kod čega socijalno, zdravstveno i penziono osiguranje ima prvostepeni značaj, iako ne samo ono. Pritisak radno sposobnog poljoprivrednog stanovništva, privatnog sektora da pređe na rad u vanpoljoprivredna zanimanja društvenog sektora ni do danas ne popušta.

Kao opredijeljenog i društvenog razvoja smo proklamirali pravilne stavove, a u praktičkoj ekonomskoj politici i dalje je dominirao volonterizam i prakticizam, koji su sve više jačali monopol politike nad ekonomikom, jačali poziciju državne i političke birokracije. Ponavljao se nesklad riječi i djela, opredijeljenja i prakse. Rastao je obim nezaposlenosti i pojačavao se odlazak naših građana na rad u (inozemstvo) inostranstvo. Iz godine u godinu raste i jedna i druga socijalna kategorija naših građana.

Broj lica koja traže zaposlenje:

1975. godine	540.000
1976.	635.000
1977.	700.000
1978.	735.000
1979.	762.000
1980.	785.000
1981.	809.000
1982. (februar)	859.000

Najveći procenat nezaposlenih su oni koji napuštaju selo, poljoprivredu i omladina, odnosno kontigent demografskog priraštaja. Uz pomenute faktore uvođenje sve većeg obima mehanizacije u poljoprivredi, istiskuje iz nje radnu snagu, a neobrađene poljoprivredne površine i dalje rastu. Krivac je slaba, nerazrađena, manjkava, pa i pogrešna ekonomska politika prema poljoprivredi, čiji su korijeni vrlo duboki.

U sklopu ove problematike posebnu težinu predstavlja neravnomjernost broja nezaposlenih po republikama i autonomnim pokrajinama.

Danas stopa nezaposlenosti po republikama i autonomnim pokrajinama iznosi u postocima:

SR Sloveniji	1,3
SR Hrvatskoj	5,2
SAP Vojvodini	12,4
SR Bosni i Hercegovini	13,8
SR Srbiji	15,8
SR Makedoniji	21,5
SAP Kosovo	27,3

Željeznom logikom ekonomije, veličina broja nezaposlenih je obrnuto srazmjerna ekonomskoj razvijenosti republike, odnosno pokrajine. Iz ovoga je vrlo jednostavan zaključak na čemu graditi politiku zapošljavanja. Privredni razvoj stvara uslove likvidaciji nezaposlenosti. Taj zakon je neumoljiv. To opet znači, da će svoju valjanost potvrditi ili negirati svaka ekonomska politika utoliko ukoliko bude sposobna da uspješnije osigura ukupni privredni rast. Ekonomska politika u kojoj dominiraju restrikcije, je za nas pogubna. A privredni rast opet zavisi od vrlo mnogo faktora, jasno u konačnoj liniji od rasta produktivnosti, i na toj osnovi jačanju akumulacione sposobnosti privrede. To su uslovi »SINE QUA NON« uspješnog razvoja. Ali takav razvoj je zavisan i od suštine političkog i ekonomskog sistema, ekonomske politike, i njenih instrumenata i jasno od ideoloških opredjeljenja našeg društva.

Svakako ishodište obrade naše teme leži u međuzavisnosti razvoja proizvodnih snaga, razvoja društva u odnosu na razvoj tehnike i tehnologije. Ponovimo. Marks je vidio u razvoju tehnike bitan faktor pomoću koga čovjek povećava svoju moć u odnosu na prirodu. Povezano sa razvojem proizvodnih snaga, pri čemu razvoj tehnike igra prevashodnu ulogu, Marks je vidio put likvidacije raznih formi otuđenja. I konačno zahvaljujući i jednom i drugom, čovjek ostvaruje carstvo slobode, što garantira svestrani razvoj ljudske ličnosti. Svakako tehnički progres, posmatran kao tendencija potvrđuje njegovu ulogu onakvom kako ju je ocijenio Marks. Ali Marks je isto tako ustvrdio da se svaka zakonitost prelama različito u različitim društvenim organizmima.

Jugoslavija je kroz industrijalizaciju izgrađivala sebi savremenu tehničku osnovu, i na njoj u osnovnom gradila svoju politiku zapošljavanja i mijenjanja socijalne strukture zemlje. Kao što smo naprijed pokazali, postignuti su impozantni rezultati kad se uporede sa startnom osnovom — 1947-om godinom. Ne bi se zadržavali na pozitivnim efektima pređenog puta razvoja. Više ćemo se zadržati na kritičkoj analizi. U tom aspektu želimo podvući slijedeće. Uloga nauke i tehnike u društvenom razvoju poslije završetka drugog svjetskog rata multiplicirano raste. Pedesetih godina našeg stoljeća njihov značaj za razvoj društva postaje presudan i govorimo, da živimo u fazi naučno-tehnološke revolucije. Privredni razvoj je sve zavisniji od razvoja nauke i tehnike i njihove primjene u praksi, a privredni razvoj je uslov vođenja uspješne politike zapošljavanja. Nerazumljivu i neoprostivu grešku smo činili i još danas činimo u formulisanju i promicanju, naučnog i tehničkog progressa. Pošto sam o tome mnogo pisao ne bi se ponavljao.¹ Velika greška se sastoji u tome da smo mi gotovo isključivo gradili tehničku osnovu naše ekonomike na kupljenim stranim licencama.

Šta o tome govore podaci?

U petogodišnjem razdoblju 1975—1980. (zaključeno sa 1980-om), naše radne organizacije su potpisale 71 ugovor o prodaji tehničkih i tehnoloških rješenja. Za to su naplatile 240 miliona dinara. U pomenutom razdoblju 1976. god. sklopljeno je 17 ugovora, a najviše 1980. godine 21. U istom petogodišnjem razdoblju SFRJ je potpisala 2.101 ugovor o kupnji tehničkih rješenja. Za to smo platili 10 (deset) milijardi dinara. Najviše smo licenci kupili u SR Njemačkoj — 99, u SAD — 61, u Švicarskoj — 58, i po tridesetak licenci je kupljeno u Italiji, Francuskoj, Velikoj Britaniji i Švedskoj. U zemljama SEVa je kupljeno 31 licenci i to: SSSR — 14, DDR — 9, ČSSR — 6. Kao što vidimo, imamo vrlo negativnu bilancu kupnji i prodaje licenci. Sve veći je broj ljudi koji za ovakvo stanje optužuju u prvom redu ekonomsku politiku.

¹ Vidi moje radove: — »Automatizacija u tehničkom i privrednom razvitku Jugoslavije«; »Privredni razvitak Jugoslavije i potrebe razvoja automatizacije u procesu proizvodnje« (Časopis »Tehnika«, 1961/81); — »Tehnički i privredni razvoj SFRJ«, 1971. god.

Ali mi bi pošli nešto dalje. Između nekoliko razloga ovakvom stanju, dve su principijelne naravi. Prvi — dominacija republičke političke birokracije nad ekonomikom, naročito kroz jačanje republičkih ekonomija spriječavaju izgradnju velikih radnih organizacija u okviru cijele SFRJ, koje bi trebale da budu nosioc tehničkog razvoja, kao što su to najveće kompanije u svijetu. I drugo realizirati opredjeljenje-jačanje materijalne osnove radnih organizacija, odnosno udruženog rada. Dok te osnovne dvije prepreke ne otklonimo naša pravilna opredjeljenja promicanja nauke i tehnike će ostati samo deklaracije. Kolika je to sudbonosna greška mnogi naučnici, ekonomisti, tehničari ističu godinama. Sa tim propustom gotovo je nemoguće govoriti o ozbiljnoj politici naučnog, tehničkog progressa u okviru općeg ekonomskog i društvenog razvoja. Svega prije desetak godina razvijene zemlje u svijetu izdižu u centar pažnje svoj bilans kupnje i prodaje licenci. Taj aspekt postaje prioritetan za sagledavanje njihovog položaja u međunarodnim ekonomskim odnosima, pa i šire za te zemlje. Mi smo u tome, kao što pokazuju podaci, neoprostivo neodgovorni. Da ne ulazimo u širinu i značenja ovih promašaja, zadržimo se ukratko, šta to znači za politiku zapošljavanja. Uzmimo aktualan problem — energetske krizu. Čim je poskupila nafta sve najrazvijenije zemlje na čelu sa SAD, brzo produbljuju i proširuju svoju politiku razvoja energetike. Angažuju se nacionalne snage na vrlo širokom frontu problema od: rješavanja historiskog problema »brzooplođivajućeg« reaktora, preko usavršavanja tehnologije dobijanja nafte iz bituminoznih škriljaca, korišćenja sunčane energije, energije plime i oseke, otpadaka u biljnoj poljoprivrednoj proizvodnji, korišćenju malih umjetnih jezera, rječica itd.

Čitav svijet je u energetske krizi pa i mi. Naročito najrazvijenije zemlje svijeta poslije 1973. godine donose mjere štednje energije. U tom sklopu nastoje promijeniti strukturu potrošnje energije smanjivanjem potrošnje tekućih goriva. SFRJ odmah poslije 1973. godine nije slijedila takav kurs. On je kod nas sada istom prihvaćen. Pametniji su to radili postepeno i manje bolno, a mi smo upali u novu specifičnu krizu nafte. Najrazvijeniji nastoje racionalizacijom smanjiti potrošnju energije uz povećanje proizvodnje i barem zadržavanja potrošnje energije za potrebe stanovništva na istom nivou. Da se u tom uspije, nužno je provesti niz tehničkih noviteta. Kako to radi SAD, najbogatija zemlja. SAD su u 1980. godini uložile 8,7 milijardi \$ ili dva puta više nego u 1979., u razne tehničke inovacije, koje povećavaju efikasnost korišćenja energije. Suma od 8,7 milijardi \$ je veća nego što je uloženo u iste svrhe prethodnih pet godina. Ulaganja u iste svrhe će se u narednim godinama uvećavati. Rezultat takve politike u SAD je, prema saopštenju ministarstva za energiju, slijedeći. U 1980. godini, efikasnost korišćenja energije prema 1972. godini u granama koje najviše troše energije porasla je za 15,4%. U isto vrijeme realna vrijednost proizvodnje u tim industriskim granama je porasla za 20%, dakle njihova potrošnja energije je smanjena za 2,2 posto, što predstavlja uštedu od milijardu \$ godišnje pri sadašnjoj cijeni nafte.

Procjena istog ministarstva glasi da bi američka industrija mogla realizirati isti nivo proizvodnje uz utrošak samo polovine energije koju danas troši. Jasno je da su za postizanje tog cilja potrebna ulaganja u nove tehnologije i inovacije. Da je to realno, gornja procjena se poziva na dosadašnje rezultate, koji su plod proizvodnje opreme, koja racionalizira potrošnju energije. Na istoj politici sa industrijom saraduju i privatna domaćinstva. U stanove se ugrađuju dvostruki prozori, izolacije i uređaji za kontrolu utroška energije. Gornja procjena mogućnosti smanjenja utroška energije u domaćinstvima navodi procenat od 60%. Dakle, od sadašnje potrošnje utroška energije u privatnim domovima bi se moglo za 60% ići na smanjenje, a da se standard ne ošteti.

Takva politika je izazvala rast tražnje uređaja za racionalizaciju utroška energije, što je motivisalo proizvodnju da je tržištu isporuča, čime su kreirana i nova radna mjesta. Preko 1978 američkih kompanija proizvodi određenu vrstu KOMPJUTERIZIRANOG uređaja za kontrolu potrošnje energije u javnim zgradama i uređima. Ti uređaji, pošto su automatizirani, podešavaju grijanje uzimajući u obzir postojeću toplotu u prostorijama, koja dolazi od strojeva, ljudi, sunca ili osvjetljenja. Tržište se stalno proširuje tim uređajima. I svojom poreskom politikom vlada SAD potiče gornje tehnološke razvojne pravce. Vlada umanjuje poreze građanima koji uvode ove uređaje u svoje stanove.

Potrošnja uređaja za racionalizaciju potrošnje energije naglo raste, a industrija se žuri da odgovori potražnji. U tu novu proizvodnju rastu investicije kod DU PONTA, EBASCO, WESTINGHOUSE i drugih. Broj vrsta proizvoda gornje namjene stalno raste. WESTINGHOUSE je iznio na tržište novu generaciju elektromotora koji racionalnije troše energiju i zato što su snabdjeveni mjernim i kontrolnim uređajima. A. O. SMITH je konstruisao i proizveo uređaje koji mogu sačuvati i tako uštediti 20% energije, koja se prije gubila u tvorničkim dimnjacima.

Širi se proizvodnja kompresora, crpki, kompjutora, i drugih uređaja koji pomažu štednju energije. Učimo se od njih. Nažalost, mi nemamo ni opću politiku razvoja proizvodnje i potrošnje energije kao cjelovitog sistema na nivou Jugoslavije.² Sve oštija ener-

---

² »Radeći ovu analizu, pokušali smo utvrditi što se to faktički zbivalo u energetici Jugoslavije između 1973. i 1979. godine. Najprije smo usporedili ono što su napravile druge zemlje i ono što je napravila Jugoslavija i došli smo do zaključka da Jugoslavija, nakon naglog skoka cijena nafte, nije praktički ništa napravila. To je teška i žalosna konstatacija, ali se ona može dokumentirati«, rekao je na početku razgovora akademik Požar . . . . . Druga konstatacija je da mi u usporedbi s drugim zemljama nismo vodili politiku koja bi bila logična s obzirom na povišenje cijena nafte. Mi smo i dalje nastavili po starom. Trend porasta potrošnje nafte ostajao je praktički na istoj razini i po tome smo se našli na samom vrhu evropskih zemalja. Na prestrukturiranju energije praktički ništa nismo poduzimali. Udio krutih goriva u ukupnoj energiji, štoviše, stalno se smanjivao, umjesto da se, kao kod drugih, povećavao. Evo i nekih pokazatelja.

getska kriza u našoj zemlji prisilila je da istom sada oktobra 1982. godine Savezni komitet za energetiku i industriju formira Savjet za obnovljive izvore energije i primjenu odgovarajuće tehnologije. Zaista mnogo kasnimo ne samo prema najrazvijenijim zemljama, već i nekim srednje razvijenim zemljama. Na nivou zemlje, neznamo ni tko na tom planu šta radi, kako i koliko. Prije dvije godine formulisan je prijedlog osnivanja poslovne zajednice proizvođača opreme korisnika solarne energije, ali se ostalo na tome.

Žalosno je konstatovati da mogućnosti korišćenja sunčane energije u južnim dijelovima naše zemlje imamo samo kao uspjele slučajeve. Rijeka Drina je jedna od najbogatijih potencijala hidroenergije u nas, a leži uveliko neiskorišćena, jer se ne mogu dogovoriti tri republike o izgradnji hidrocentrala.

Kao što pokazuje tab. na 398. str., Drina spada u najveće potencijale proizvodnje hidroenergije, a iskorišćena je sa svega 31⁰%. Neoprostiva neodgovornost nosioca političkih odluka, je blokirati daljnju izgradnju hidroelektrana na Drini.³ Takav odnos prema tome pitanju traje desetak godina, a u rukovodstvima tih republika za čitavo to vrijeme se nalazi najveći dio istih ljudi, i govore, te govore, na skupovima, kongresima, konferencijama — o odgovornosti pred narodom. Koliko bi novih radnih mjesta bilo otvoreno da su izgrađene hidrocentrale na Drini. Naprijed smo pokazali kako razvijene zemlje zapada već niz godina pomažu razvoj tehničkih rješenja koja pridonose racionalnoj potrošnji svih vidova energije. Proizvodnja takve opreme ujedno znači i otvaranje novih radnih mjesta.

Naši eminentni stručnjaci iz oblasti mikroelektronike ponukani tužnim stajanjem u repovima pred benzinskim pumpama za 15 litara benzina konstatuju da bi normalno bilo da smo opremili naše »stojadi-

---

Između 1973. i 1979. godine udio krutih goriva u energetske potrošnji Jugoslavije smanjen je od 48,1 na 43,4 posto, znači za 4,7 poena. Lošiji su od nas bili samo Mađarska, Bugarska, DR Njemačka, Čehoslovačka i SSSR. — Dakle socijalističke zemlje. To pokazuje svojevrsnu neelastičnost privrede. Čak je u nekoliko zemalja povećan udio ugljena (npr. u SAD za 2,9, u Grčkoj za 4,0 u Finskoj za 5,0) ...

— Od 1973. do 1979. godine udio tekućih goriva u opskrbi energijom povećan je sa 39,9 na 44,2%, znači za 4,3 poena. Jedina je Mađarska povećala više nego mi, većina drugih zemalja je taj udio smanjila. Danska, recimo, za čitavih 11 poena, Francuska i Italija za 7,8 poena, i tako dalje...

... Prema tome, uporno smo održavali fond potrošnje tekućih goriva koji je počeo između 1966. i 1969. godine. I pored upozorenja, i pored povećanja cijena nafte, nagovještaja svjetske krize, nismo praktički ništa napravili da se preorijentiramo na druge vrste goriva...«

Intervju: Sa akademikom Hrvojem Požarom, O energetskim teškoćama i perspektivama.

»Čekanje skuplje od ulaganja«, Borba, 31. oktobra 1982. godine.

³ »... Tu, prije svega, mislim na Drinu, ali se situacija oko nje zapetljala. To traje već dvadeset i pet godina. Potencijali Drine samo su djelomično iskorišteni samo zato što se ne možemo sporazumjeti. Drina tako stoji kao veliki neiskorišteni potencijal, a može dati mnogo...« (»Borba«, 31. oktobra 1982. godine: Akademik Hrvoje Požar o energetskim teškoćama i perspektivama).

VODNE SNAGE U JUGOSLAVIJI (TWh/god.)

Tabl. 3.12

	Bruto vodne snage	Tehnički iskorist. snage	Izgrađene vodne snage	Izgra- đenost %
1	2	3	4	5
Dunav	13,88	6,65	5,635	84,7
Tisa	0,28	0,08	—	—
Drava	8,92	5,80	2,635	45,4
Sava	9,76	4,09	0,163	3,9
Kupa	3,03	2,00	0,239	11,9
Una	2,90	2,00	0,040	2,0
Vrbas	3,35	2,30	0,697	30,3
Bosna	4,99	3,30	0,046	1,3
Drina	18,50	11,80	3,661	31,0
Kolubara	0,20	0,10	—	—
Morava	6,32	4,00	0,209	5,2
Mlava	0,17	0,15	—	—
Pek	0,25	0,15	—	—
Porečka reka	0,07	0,04	—	—
Timok	0,90	0,57	—	—
Soča	2,71	1,80	0,288	16,0
Rječina	0,56	0,18	0,100	55,0
Reka	0,69	0,22	—	—
Mirna	0,08	0,04	—	—
Raša	0,04	0,02	—	—
Lika i Gacka	2,00	1,25	1,150	92,0
Krka	1,02	0,66	0,160	24,2
Zrmanja	0,20	0,10	—	—
Cetina	5,70	3,70	2,595	70,0
Neretva s Trebišnjicom	10,42	6,90	5,010	72,6
Morača	3,41	2,10	1,170	55,7
Beli Drim	1,23	0,65	0,040	6,1
Crni Drim	1,90	1,20	0,625	52,0
Dragovština	0,16	0,10	—	—
Strumica	0,14	0,05	—	—
Vardar	6,22	4,00	0,813	20,3
Ukupno:	110,00	66,00	25,276	38,3

ne« domaćim procesorima koji bi snizili njihovu potrošnju benzina. Naša ih industrija može proizvesti.

Kako rekoh, eto ovih dana krenusmo da izradimo strategiju, »dugoročnog razvoja energetike Jugoslavije«. Zvanično konstatovamo što smo već znali. Nismo bogati energetske izvora, ali ni izričito siromašni. Svakako nam je sada osnovna šansa u korišćenju

uglja, uglavnom lignita, za proizvodnju elektroenergije. Da se taj izvor racionalno i ekonomično koristi, potrebno je ostvariti niz novih tehničkih i tehnoloških rješenja, koja traže specifičnost kvaliteta naših ugljena. To je šansa i otvaranja novih radnih mjesta. Samo sve to traži planski pristup razvoju, sa odgovarajućim mjerama ekonomske politike. Mali poticaj društva mjerama SIV-a oktobra 1982. su već dali ohrabrujuće rezultate. Spomenimo samo rudnik »Kreku«. No, glavni problemi čekaju istom rješenje, a oni su u domenu nabavke nove opreme, novih tehničkih i tehnoloških rješenja, a za to treba i sredstava i plana i rada, kako konstruktora, proizvođača opreme, građevinara i mnogih drugih. Jedini je put jačanje radnih organizacija kao nosioca privrednog razvoja i proširene reprodukcije. Bez toga gotovo da nema perspektive.

Drugi, gotovo bi mogli reći novi izvor energije, značajan za nas je korišćenje biljnih otpadaka. Stručnjaci procjenjuju da danas iz biljnih otpadaka možemo dobiti energiju čija je vrijednost današnje proizvodnje mrkog ugljena. Da bi to postala realnost uz ostalo treba konstruisati i proizvesti nova posebna ložišta za loženje biljnih otpadaka, za njihovu pripremu i transport. Kroz nova tehnička rješenja, novu proizvodnju, otvaranje novih radnih mjesta, osiguravamo privredni razvoj. Nažalost ili za skromnu utjehu na tome značajnije se angažovala jedino SAP Vojvodina. Smatra se da korišćenje biljnih otpadaka samo SAP Vojvodini može sada dati energije koliko i milion do milion i pol tona nafte. Zato je za pozdraviti da se stimuliše i obavezuju sušare da pređu na korišćenje biljnih otpadaka, kao izvora energije. Isto tako, svinjogojske farme sa preko 5000 tovljenika su obavezne da instaliraju opremu za proizvodnju bioplina. Eto mogućnosti otvaranja nove proizvodnje, i kroz to otvaranje novih radnih mjesta.

Prva lasta se pojavila ovih jesenjih dana. U okviru Subotičkog »Agrokombinata« u tvornici stočne hrane za sušenje djeteline i sličnih proizvoda otpočelo je korišćenje slame. Dva i pol kilograma slame daju energije kao litar nafte. Ali isto toliko je važno da upotreba slame za sušenje, troškove sušenja smanjuje za tri puta. Peć u kojoj sagorjeva slama, proizvedena je u Subotičkoj tvornici »Bratstvo«. Na problemima korišćenja biljnih otpadaka u SAP Vojvodini svoj doprinos daju i naučne ustanove, počevši od rješavanja problema načina pripremanja i skladištenja, do samog sagorjevanja slame, kukuruzovine i drugih biljnih otpadaka. Procjena stručnjaka glasi da se sada korišćenjem biljnih otpadaka u SAP Vojvodini može dobiti energetska snaga jednaka milion do milion i pol tona nafte, a vremenom bi se moglo iskoristiti u toj pokrajini 15 miliona tona otpadaka bio-mase, što je ekvivalent pet miliona tona nafte. Proizvodnja peći je nova proizvodna djelatnost, faktor u politici zapošljavanja.

Uspjeh ne može biti potpun, zbog defektnosti našeg privrednog sistema i ekonomske politike. Za razliku od razvijenih zemalja koje stimulišu novo i racionalno, mi smo pasivni. Nemamo banke

koja bi odobravalala povoljnije kredite za proizvodnju spomenutih peći, niti se stimuliše njihova prodaja. Mnogo vremena nam treba da krenemo za najrazvijenijim, a kao socijalističko samoupravno društvo bi trebali postepeno izbijati na čelo nosioca progressa. Jednom prilikom sam detaljnije analizirao bogatstvo kukuruza kao sirovine za ogroman broj najrazličitijih industriskih proizvoda. Koristimo ga kroz tehnički progres, za privredni razvoj — jedini garant uspješnosti politike zapošljavanja.

Isto tako sam pisao o potrebi, značaju mogućnosti razvoja takozvane male privrede, kao faktoru privrednog razvoja, i kroz to kao oblasti ekspanzije zapošljavanja. Ne bih se ovoga puta ponavljao.

Iz svega naprijed rečenog je vidljivo da se međuzavisnost tehničkog napretka i zapošljavanja prelama kroz sveukupne odnose u društvu na svim nivoima. Nema uspješne politike zapošljavanja bez privrednog rasta, a da se on osigura zaista su potrebne korijenite promjene, i to na liniji da udruženi rad postane osnovni nosioc proširene reprodukcije, a ostvarivanje tog cilja je izvanredno komplikovan zadatak. Zato i zapošljavanje nije jednostavno osigurati. Neodgovornost već kod shvatanja težine realizacije politike zapošljavanja ima ogroman negativni efekat. A sa neodgovornošću uvijek smo obilovali. Neka mi bude dopušteno da iznesem i slijedeći dokaz, ne zbog sebe, već kako tapkamo na mjesetu u realizaciji krupnih pitanja. Novinar »Borbe« javlja sa Dvanaeste sjednice CK SK Hrvatske, a koja je održana 26. aprila 1968. godine slijedeće:

»... Problem zapošljavanja nije još dovoljno analiziran i neki problemi iz te oblasti nisu dovoljno objašnjeni — rekao je u uvodnom izlaganju Dr Dušan Čalić, predsjednik Komisije za društveno-ekonomske odnose CK. Jedno je, međutim sigurno, da je za određene socijalne grupe i to prvenstveno omladinu, kvalificiranu radnu snagu i dio ženske radne snage, pitanje zapošljavanja vrlo težak problem. Na to upućuje podatak da među onima koji traže posao raste postotak kvalificiranih i da se na posao duže čeka.

Dr Čalić je rekao da se mora odbaciti tvrdnja, dana još 1966. godine od strane Saveznog Izvršnog vijeća »da je pojava nezaposlenosti privremena pojava i da se suština problema nezaposlenosti svodi na to kako nekvalificiranim ljudima naći posao...«

Podsjećam na gornju ocjenu SIVa datu prije 14 godina iz koje nismo ništa naučili. Danas SIV, zaključuje da ćemo morati zatvoriti neke objekte, jer su promašene investicije, a da ćemo radnike zaposliti na drugom mjestu. Tako bi to trebalo, ali za takva ostvarenja danas nisu osigurane pretpostavke. Samo jedna napomena. Savezni zavod za plan pravilno upozorava da već sada imamo višak zaposlenih. Privredni rast se usporava. Razrađenu politiku tehnoloških inovacija ni u jednoj grani nemamo — kamo li za čitavu zemlju. Pred nama su krupni problemi prepreke privrednoj ekspanziji koje dobro znamo. Spomenimo samo nepostojanje jedinstvenog jugoslavenskog tržišta, pogubne republičke nacionalne ekonomije, opadanje akumu-

lacione sposobnosti privrede, promašene investicije itd. Nemamo razrađenu ni konzistentnu politiku zapošljavanja. Sve to traži korijenite promjene u privredi, a i šire.

Osnovna prepreka zdravom privrednom razvoju je monopol politike nad ekonomikom, dominacija državne i političke birokracije nad udruženim radom, a u ekonomici vladanje pragmatizma i voluntarizma, te potisnuti ekonomski zakoni. Izlaz je likvidacija svih ovih anomalija na liniji prenošenja brige o proširenoj reprodukciji na udruženi rad kao osnovnog činioca privrednog razvoja.

Academician Prof. Dr. Dušan ČALIĆ

TECHNICAL PROGRESS, NEW PRODUCTION AND EMPLOYMENT

Summary

Intelligent work appears as the SPECIFICUM of the human species. Its essence presupposes the existence and development of both, technique and technology, whereby technique and technology are social categories whose development is dependent on society, serves it and is at the same time the essential factor of social changes. In the framework of this interdependence, there is an interrelationship of technical progress, genesis of new production and possibility of employment.

The SFR of Yugoslavia has, as well as the majority of socialist countries, materialized this interdependence through the process of accelerated industrialization. As for Yugoslavia, industrialization was a synonym of employment of latent agrarian unemployed labor force for the newly constructed industry. At the same time, the intention was to find employment at the above mentioned industry for increased population and to transfer people employed in agriculture into spheres not directly connected with agriculture.

Although in the newly constructed industry there were some 5 million people employed, jobs for all those requiring them were not available. Consequently, unemployment appears and has been growing up to the present moment. The most affected areas are those of underdeveloped republics and the autonomous province of Kosovo.

What kind of employment policy should be pursued? The answer is obvious — stimulation of economic growth, based on technical progress and increase of productivity. Economic policy and its instruments are supposed to ensure such a development. Did economic policy fulfill its role? The answer is no. Why? Firstly, due to the fact that economy is dominated by politics and economic development by pragmatism and voluntarism, whereby functioning of economic laws is suppressed.

Due to all the above mentioned, scientific and research work are lagging behind and so are economic progress and the desirable »enlargement of the scope of work«. It is not performed here in the same way as in the economically more developed countries. The reflection of it is particularly manifested in our behaviour connected with energy crisis problems.

The solution is in the abolishment of pragmatism and voluntarism in economy as well as in the transfer of basic care of enlarged reproduction to work organizations. On these grounds we have to construct a consistent employment policy based on economic growth which itself is dominated by technical progress and growth of productivity.

